

Johannes Adrianus van Dijk (1830-1908) zandgraf 441, vak D
Onderwijzer in hart en nieren; directeur van de kweekschool

Personalia

Geboren : 12 januari 1830 in Den Haag
Zoon van : Adrianus Gerardus van Dijk en Christina Wilhelmina Hellinx
Gehuwd met : Anna Carolina Stevens op 27 april 1853 te Den Haag
Overleden : 1 oktober 1908 te Amsterdam
Begraven : 5 oktober 1908 Groenesteeg te Leiden

Samenvatting

Johannes Adrianus van Dijk wordt in 1830 te Den Haag geboren als zoon van Adrianus Gerardus van Dijk (1800-1874) en Christina Wilhelmina Hellinx (1808-1875). Zijn vader is winkelier: eerst schoenmaker en later slijter/tapper.

Op 1 oktober 1854 wordt Van Dijk hoofdonderwijzer op een openbare school in de Gortestraat te Leiden. Hij is van mening dat verandering in het onderwijs nodig is en dat dit pas mogelijk is als het onderwijs door bekwame onderwijzers wordt gegeven.

Door zijn toedoen, gesteund door het schooltoezicht, wordt in 1862 de kweekschool voor onderwijzers te Leiden opgericht waarvan hij leraar en directeur wordt.

In 1866 wordt hij directeur van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix (MSG), een instelling waaruit het huidige ROC is ontstaan.

Van Dijk wordt in 1874 hoofd van nieuwe 2de klasse school voor jongens en meisjes.

Van Dijk heeft zitting in diverse commissies op het gebied van onderwijs. In 1879 wordt hij uitgenodigd om zitting te nemen in een Staatscommissie, die voorstellen moet opstellen voor nieuwe schoolgebouwen. Ook is hij lid geweest van de commissie voor de opleidingsschool van bewaarschoolhouderessen en bestuurslid van de ambachtsschool. Tevens was Van Dijk voorzitter van de plaatselijke afdeling van het Nederland Onderwijzersgenootschap, ook enige tijd lid van het hoofdbestuur.

Johannes Adrianus van Dijk

Van Dijk is energiek en vol toewijding. In vergaderingen speelt hij vaak een opvallende rol, dankzij zijn gave van het woord, zijn kalmte en kennis van de regels. Hij verstaat ook de kunst om problemen tot een oplossing te brengen.

Adrianus Gerardus van Dijk huwt in 1853 met Christina Wilhelmina Hellinx. Het echtpaar krijgt 12 kinderen, waarvan er zes op heel jonge leeftijd overleden.

In het jaar 1902, hij is dan 72 jaar, wordt Van Dijk op de meest eervolle wijze het gevraagde ontslag verleend onder dankbetuiging voor de vele en langdurige diensten door hem bewezen.

Een korte heftige ziekte maakt op 1 oktober 1908 te Amsterdam een eind aan zijn welbesteed leven. Vier dagen later wordt hij begraven op de begraafplaats Groenesteeg te Leiden.

Het onderwijs in Leiden, in verschillende soorten, heeft veel aan Van Dijk te danken. Zijn gezin werd herhaalde malen getroffen door het overlijden van acht kinderen, maar Van Dijks veerkracht wordt daardoor niet gebroken; hij weet zijn leed met berusting te dragen.

Volledige versie

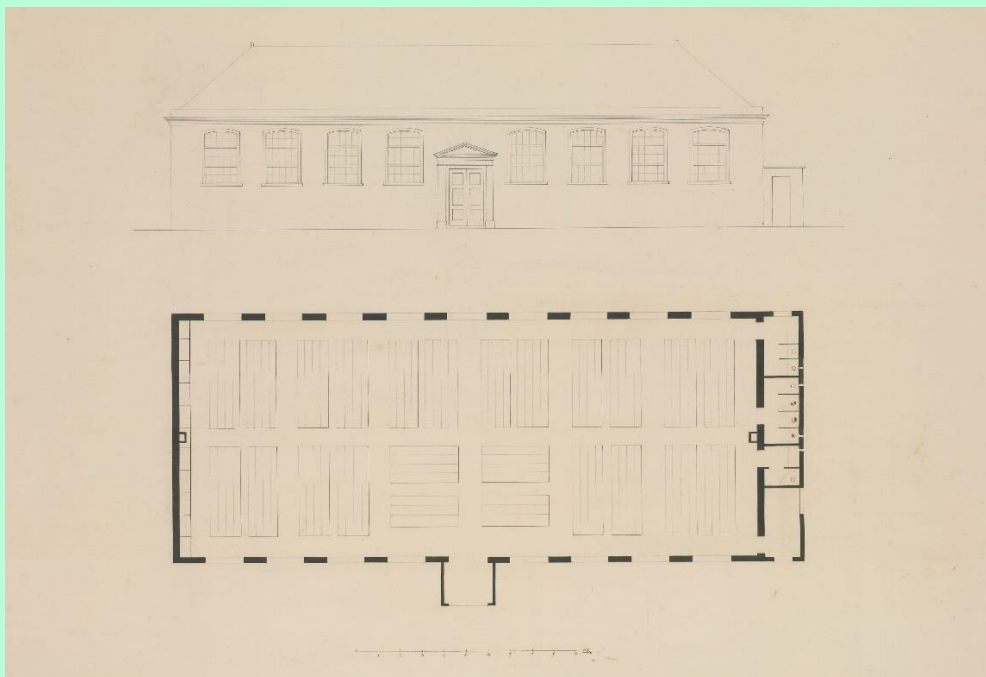
Hoofdonderwijzer aan de Gortestraat te Leiden

Op 1 oktober 1854 wordt Van Dijk, nauwelijks 24 jaar, hoofdonderwijzer op een nieuwe openbare school in de Gortestraat te Leiden.

De scholen zijn zo overvol dat de gemeente in 1854 besluit om een nieuwe school te stichten op het terrein achter het Levendaal, de Haverstraat/Gortestraat.

Dit is het eerste schoolgebouw dat Leiden specifiek voor het lager onderwijs bouwt. Het in 1979 gesloopte gebouw is volgens de richtlijnen uit die tijd opgezet als een eenvoudig vrijstaand langgerekt gebouw met een schilddak. Het schoollokaal is 7,59 m lang, 18,73 m breed met een gevelhoogte van 3,38 m en een nokhoogte op 5.50 m.

Aan westzijde zijn zes toiletten en urinoirs in een lage aanbouw geplaatst. De negen licht getoogde ramen aan de straatzijden zijn hoog in de gevel geplaatst zodat de leerlingen niet naar buiten kunnen kijken en afgeleid raken. De entree ligt aan de Gortestraat en is versierd met een fronton¹. In het gebouw staan in de lengterichting 20 schoolbanken terwijl in het midden bij het portaal vier banken dwars staan.

Voorzijde en plattegrond van de openbare school in de Gortestraat

¹ Bekroning van een gevel, venster of ingang in driehoeks- of segmentvorm.

Leraar en directeur aan de kweekschool voor onderwijzers te Leiden

Van Dijk zet zich succesvol in om in Leiden de kweekschool voor onderwijzers op te richten. Dit lukt en in 1862 komt deze tot stand met Van Dijk als leraar en directeur. De kweekschool wordt enkele keren uitgebreid, totdat deze na de invoering van de schoolwet van Kappeyne van de Coppello in 1880 geheel gereorganiseerd wordt. Dan is Van Dijk allang geen directeur meer. Hij werd in 1866 opgevolgd door N. Brouwer, een bekende Leidenaar en eerste voorzitter van de 3 October Vereeniging.

Jan Kappeyne van de Coppello

Jan Kappeyne van de Coppello (1822-1895) was een liberaal politicus die bekend stond als een gevat debater. Hoewel hij tot de jongliberalen behoorde, werd hij in 1876 leider van alle liberalen.

In 1877 boekten de liberalen een daverende verkiezingszege, wat leidt tot het kabinet Kappeyne van de Coppello, waarin hijzelf minister van Binnenlandse Zaken wordt. Een jaar later brengt hij, ondanks fel verzet van de confessionelen, de Wet op het lager onderwijs tot stand.

In deze nieuwe wet worden hogere eisen gesteld aan gebouwen, materialen en leerkrachten. De klassengrootte wordt verlaagd van 70 naar 40 leerlingen. Aan de gemeentebesturen wordt opgedragen om de openbare scholen te compenseren voor de gestegen kosten.

Ook moeten de gemeenten voortaan bijdragen aan de opleiding van onderwijzers. Deze krijgen een hoger salaris en tevens wachtgeld in geval van werkeloosheid. Op hun beurt zullen de gemeenten voortaan 30% van hun kosten aan het openbaar onderwijs vergoed krijgen door het Rijk. Overigens kwam het kabinet Kappeyne van de Coppello al in 1879 ten val.

Jan Kappeyne van de Coppello

Directeur en bestuurslid van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix

De naam van Van Dijk als een vooruitstrevend persoon op het gebied van onderwijs, raakt nationaal bekend. In het najaar van 1866 wordt hij gevraagd om directeur te worden van de Rijks Kweekschool te Groningen. Het gemeentebestuur van Leiden wil hem niet verliezen en verzoekt Van Dijk om voor deze benoeming te bedanken in ruil voor betere arbeidsvoorwaarden. Van Dijk geeft aan dit verzoek gehoor en met algemene stemmen wordt door de Raad van gemeente besloten om een jaarlijkse toelage van 500 gulden aan Van Dijk toe te kennen.

In datzelfde jaar 1866 verlaat Van Dijk de kweekschool om directeur te worden van de scholen die vallen onder het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix (MSG); [zie ook het kader aan het einde van dit artikel]. Deze functie oefent hij tot 1874 uit, waarna hij als bestuurslid nog jarenlang, ook na zijn vertrek uit Leiden, betrokken blijft.

Hoofd van de school der tweede klasse

In 1874 wordt van Dijk benoemd tot hoofd van de nieuw opgerichte school der tweede klasse voor jongens en meisjes. Deze school verzorgt een driejarige opleiding als vervolg op de lagere school.

De school wordt gevestigd op de Oude Vest 35, in het voormalige Academisch Ziekenhuis. In hetzelfde gebouw wordt dan ook de kweekschool voor onderwijzers gevestigd. Tot 1874 werd het onderwijs van de kweekschool in verschillende school-lokalen gegeven.

Oude Vest 35

In Leiden worden de openbare scholen vanaf 1878 anders ingedeeld, namelijk in eerste, tweede, derde en vierde klasse. Daarvoor sprak men onder andere over armenscholen of scholen voor on- of minvermogenen.

De eerste klasse bestond uit de duurste scholen. Tot deze eerste klasse behoorden de MULO-scholen, gesplitst in die voor meisjes op de Boommarkt en voor jongens op de Aalmarkt. De tweede klasse was ook gesplitst in jongens en meisjes, terwijl de derde klasse gemengd was en bestemd voor wat vroeger minvermogenend werd genoemd. De vierde klasse was voor de onvermogenen. Ja, dat onderscheid werd destijds nog gemaakt.

Johannes Adrianus van Dijk trouwt op 27 april 1853 te Den Haag met Anna Carolina Stevens (1832-1908).

- Christina Wilhelmina (geboren op 28 december 1853; overleden op 27 januari 1942);
- Jan Adrianus Gerardus (geboren op 7 september 1855; overleden op 22 juli 1944);
- Anne Carolus (geboren op 15 april 1857; na vier maanden overleden op 11 augustus 1857);
- Anne Carolus (geboren op 6 april 1858; overleden op 27 november 1894);
- Elisabeth (geboren op 17 februari 1869; overleden op 8 september 1888);
- Anne Christina (geboren op 29 januari 1861; overleden op 12 februari 1936);
- Adriana Geraldina (geboren op 4 maart 1863; na vier dagen overleden op 7 maart 1863);
- Adriana Geraldina (geboren op 19 november 1863; overleden op 4 mei 1880);
- Wilhelmina (geboren op 23 november 1865; overleden op 6 juni 1882);
- Johannes Adrianus (geboren op 25 augustus 1867; na een jaar overleden op 30 augustus 1868);
- Maria Christina (geboren op 26 mei 1869; na twee maanden overleden op 31 juli 1869);
- Johannes Adrianus (geboren op 10 april 1871; op zeker moment vertrokken naar Batavia en overlijdensdatum onbekend).

Van Dijk en zijn vrouw hebben dus zes van de twaalf kinderen op jonge leeftijd verloren. Het gezin woonde in Leiden op diverse adressen: achtereenvolgens op het Rapenburg, de Haarlemmerstraat, de Hogewoerd en de Herengracht.

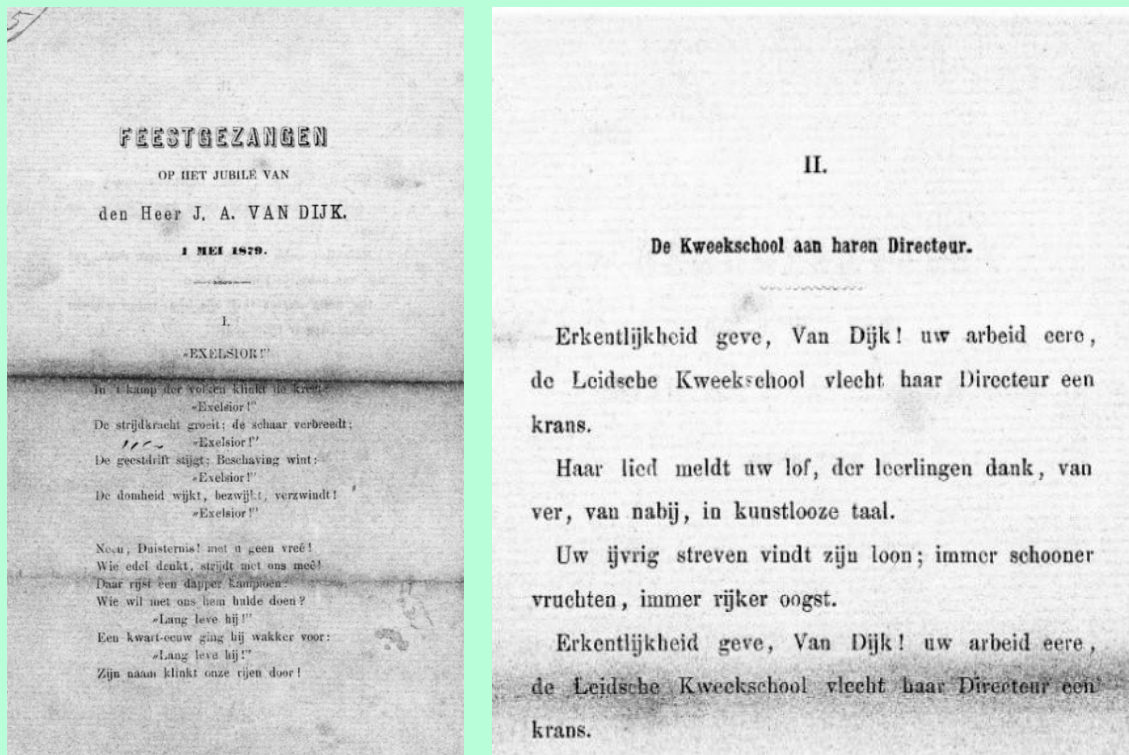
Lidmaatschappen

Gedurende verscheidene jaren is Van Dijk lid geweest van diverse organisaties, vooral op onderwijsgebied. Zo wordt hij in 1879 uitgenodigd door de Hoge Regering om zitting te nemen in de Staatscommissie, die voorstellen moet indienen voor de inrichting van nieuwe scholen.

Ook is hij jarenlang lid geweest van de commissie van de opleidingsschool voor bewaarschoolhouderessen, van de commissie voor stedelijke bewaarscholen, van het bestuur van de ambachtsschool. Daarnaast is Van Dijk vele jaren voorzitter geweest van de plaatselijke afdeling van het NOG (Nederlands Onderwijzers Genootschap), de huidige Algemene Onderwijsbond.

Jubileum 25 jaar in het onderwijs

Op 1 mei 1879 wordt het 25-jarig jubileum van Van Dijk gevierd in Café Eigenzorg te Leiden, waar hij uitbundig met liederen wordt toegezongen.

Feestliederen ter gelegenheid van zijn jubileum 25 jaar in het onderwijs

Jubileum Leidse Kweekschool 1 januari 1887

Op 1 januari 1887 is er een volgend jubileum: dan bestaat de Leidse Kweekschool 25 jaar. In het Leidsch Dagblad van 4 januari staat hierover het volgende te lezen:

Het vijf-en-twintigjarig bestaan der Leidse Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen werd dezer dagen op zeer eigenaardige en eenvoudige wijze herdacht. Op den morgen van den 1sten Januari verenigde zich eene commissie van oud-leerlingen ten huize van den directeur, den heer J.A. van Dijk, om hem, bij monde van den heer W.F. Oostveen, namens een zestigtal hunner, geluk te wenschen met den heuglijken dag en de hoop uit te spreken dat de school nog tal van jaren onder zijn gewaardeerde leiding moge bloeien enrijke vruchten mogen afwerpen voor het onderwijs, dat hun allen lief en dierbaar is. Hij bood daarbij den heer Van Dijk een klein

offer van dankbaarheidsaan, door de oud-leerlingen voor deze gelegenheid bijeengebracht ten behoeve van het Ondersteuningsfonds van het Nederlands Onderwijzers-Genootschap. "Wij hadden", zeide spreker, "aan het feest gaarne een meer openlijk karakter gegeven. Verschillende omstandigheden hebben de uitvoering van dit plan belet. Maar ik kan u de verzekering geven, dat zij, door wie deze bijdragen zijn bijeengebracht, het op hoogen prijs stellen althans op deze wijze te kunnen toonen, hoezeer zij zich aan de Leidsche Kweekschool en haren wakkeren directeur verplicht gevoelen".

De heer Van Dijk betuigde daarop zijne groote ingenomenheid met de wijze, waarop de oud-leerlingen van hunne belangstelling deden blijken. Hij achtte deze wijze van feestviering in volkomen overeenstemming met den geest der school, welke steeds in allen eenvoud haren weg was gegaan en getracht had te doen wat zij naar demate van hare krachten voor de verbetering en den bloei van het onderwijs had kunnen doen. Gaarne nam hij de taak op zich, het bijeengebrachte aan het bestuur van het Ondersteuningsfonds te doen toekomen en verzocht voor zich de vrijheid daarbij ook van zijn kant iets te mogen voegen, want niet minder dan de oud-leerlingen gevoelde hij groote dankbaarheid voor hetgeen hij als hoofd der Kweekschool had mogen doen en voor den zegen, de belangstelling en de waardering, die hij in het afgelopen tijdperk had mogen ondervinden. Hij verzocht de commissie zijn warmen dank over te brengen aan allen, in wier naam zij was opgetreden, en sprak den wensch uit, dat het hun nog lang mogen gegeven worden aan de bevordering en den bloei van ons onderwijs hunnen krachten te wijden.

Eervol ontslag

Van Dijk vervult zijn taken met grote toewijding. Hij heeft de gave van het woord, is rustig en heeft veel kennis van zaken. Hij verstaat de kunst om aan moeilijkheden, als deze zich voordoen, het hoofd te bieden.

Toch is het hem na zijn zeventigste allemaal wel genoeg. Na de zes kinderen die al jong overleden, zijn inmiddels ook nog twee anderen gestorven, zodat er nog maar vier van zijn twaalf kinderen in leven zijn. In december 1901 vraagt hij ontslag aan, wat hem per 1 mei 1902 op de meest eervolle wijze wordt verleend. Ook bijna al zijn andere functies heeft hij dan inmiddels beëindigd.

Nº. 15.

Leiden, 31 December 1901.

Onder overlegging van nevensgaand verzoek van den heer J. A. van Dijk en van het daaromtrent door den Districts-Schoolopziener uitgebracht advies, geven wij Uwe Vergadering in overweging aan den heer J. A. van Dijk, op diens verzoek, met ingang van 1 Mei 1902, op de meest eervolle wijze ontslag te verleen en als hoofd der openbare school der 2e klasse voor Jongens en Meisjes, onder dankbetuiging voor de gewichtige diensten door hem ook in die betrekking gedurende een reeks van jaren aan de gemeente bewezen.

Aan den Gemeenteraad.

Burg. en Weth. van Leiden,

Eervol ontslag

Vertrek uit Leiden

Nu Van Dijk nauwelijks nog verplichtingen in Leiden heeft, vertrekt hij met zijn vrouw uit Leiden. Zij gaan naar Amsterdam, waar hun oudste dochter Christina Wilhelmina woonachtig is. Hoewel Van Dijk en zijn vrouw veel verdriet hebben gehad van het overlijden van acht van hun kinderen, is hun veerkracht niet gebroken. Zij dragen hun leed met berusting en hebben in Amsterdam nog een zestal gelukkige jaren.

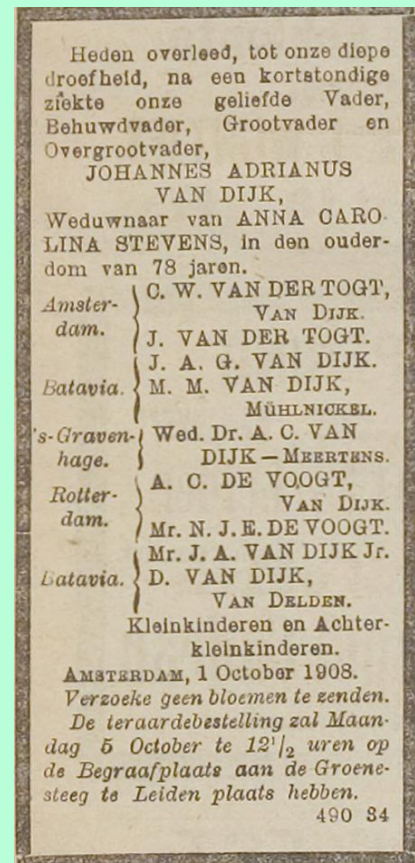
Overlijden

Johannes Adrianus van Dijk overlijdt op 1 oktober 1908 op 78-jarige leeftijd te Amsterdam. Zijn echtgenote, Anna Carolina Stevens, was ruim een half jaar eerder, op 6 maart 1908, al overleden.

Op 5 oktober wordt Van Dijk op de begraafplaats Groenesteeg in zandgraf 441 ter aarde besteld. Het graf had hij al in 1888 gekocht om er zijn dochter Elisabeth, een ongehuwde lerares die op 28-jarige leeftijd overleed, in te begraven. Ook zijn echtgenote is in zandgraf 441 ter aarde besteld. Na Johannes Adrianus zijn geen andere personen in dit graf bijgezet.

Zijn al eerder overleden dochters Adriana Geraldina (in 1880) en Wilhelmina (in 1882) zijn eveneens op de begraafplaats Groenesteeg ter aarde besteld, beiden in zandgraf 30. Zijn zoon Anne Carolus, die in 1894 overleed, ligt ook op Groenesteeg, in keldergraf 275. Zijn vrouw Cornélie Meertens, in 1940 overleden, heeft in datzelfde graf haar laatste rustplaats gekregen.

Op het graf ligt een zerk. De inscripties zijn moeilijk leesbaar en het oorspronkelijke grafpaaltje is er niet meer. Wel is bij de laatste restauratie van 2014 een nieuw paaltje met nummer 441 bij het graf geplaatst.

Overlijdensadvertentie

Zandgraf 441

Op den 11^{den} Septemb. 1888 des voor middags ten 9 $\frac{1}{2}$ ure, het lijk van
Elisabeth van Dijk, } oud 28 jaar.

Op den 10^{den} Maart 1908 des na middags ten 12 $\frac{1}{4}$ ure, het lijk van
Anna Carolina van Dijk-Skerens, } oud 75 jaren.
overleden te Amsterdam

Op den 5^{den} Oct. 1908 des na middags ten 12 $\frac{1}{2}$ ure, het lijk van
Johannes Adrianus van Dijk, } oud 78 jaren.
overleden te Amsterdam

Grafboek zandgraf 441 (deel)

Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix

Mathesis Scientiarum Genitrix (MSG) is de naam van een genootschap dat in 1785 is opgericht in Leiden, officieel als Genootschap der Beschouwende en Werkdadige Wiskunde onder de spreuk Mathesis Scientiarum Genitrix (wiskunde is de moeder der wetenschappen). Het genootschap start kort na de oprichting een school die dezelfde naam als het genootschap krijgt. MSG is waarschijnlijk de eerste van dat soort scholen in Nederland.

Deze scholen stellen zich ten doel door middel van wiskundeonderwijs de Nederlandse economie uit het slop te trekken en de leerlingen meer algemene kennis bij te brengen. Rond 1840 zijn de meeste van dit soort genootschappen wel weer verdwenen, met uitzondering van het Leidse genootschap MSG.

In de beginjaren van Mathesis worden de lessen gegeven ten huize van één van de medeoprichters, Pieter Rijk, aan de Herengracht 51. Vanaf 1787 wordt het onderwijs gegeven in lokalen van de Latijnse School, Lokhorststraat 16, en vanaf 1867 aan de Pieterskerkgracht 13. Het gaat daarbij steeds om avondonderwijs.

Herengracht 51

Lokhorststraat 16

Pieterskerkgracht 13

De leerlingen heetten toen "aankwekelingen" en er waren zelfs aankwekelingen "van eer" getuige een papierrol die deel uitmaakt van de collectie van het Stedelijk Museum de Lakenhal te Leiden.

Het eerste bestuur bestond uit de heren A. de Bruin de Neve, A. van Gennep en I. Renier (drie studenten te Leiden), P. Rijk (meester-metselaar) en B. van den Broeck (kunstbeeldhouwer). Voorzitter was 'de geadmitteerd landmeter, wijnroeier en leermeester in de wiskunde', Pieter van Campen (1750-1820).

Er werd lesgegeven aan de kinderen van de leden, maar al snel na de opening van de school werden ook de beste weesjongens toegelaten tot de opleiding. Speciaal voor hen kwam er een technische opleiding voorafgegaan door een inleiding in de rekenkunde en meetkunde.

MSG heeft met de eigen "rekenboeken" aan het begin van de negentiende eeuw bijgedragen aan het wiskundeonderwijs in den lande. Het gaat daarbij voornamelijk over de presentatie van het vak op dat niveau. Geldt de meer praktische wiskunde toch vooral als een vak waarin de handigheidjes geleerd worden waarvan de timmerman en de koopman gebruik kunnen maken, in de rekenboeken van MSG krijgt de abstractie en de logische opbouw voor het eerst meer aandacht. Behalve de rekenboeken wordt ook het periodiek "Mengelwerk" uitgegeven. Voor het onderwijs in de technische vakken speelt Mathesis een rol van belang. Zo is het de eerste school en de enige school in Nederland waar erkende monteursexamens elektro-techniek konden worden afgelegd.

Door het opleiden van vakbekwame handwerkslieden in de "beschouwende en werkdadige wiskunst", "tekenkunst" en "bouwkunst", later in de elektrotechniek, werktuigbouwkunde en bouwkunde en nog weer later ook in de wegen- en waterbouwkunde, is Mathesis ruim twee eeuwen van groot belang geweest in de industriële ontwikkeling in en om Leiden. Het opleiden van vakbekwame handwerkslieden heeft ook een belangrijk sociaal-emancipatorisch effect.

In 1935, bij de herdenking van het 150-jarig bestaan, krijgt MSG het predicaat koninklijk en schenken oud-leerlingen een plaquette. Op de plaat is de beeltenis aangebracht van één van de oprichters, Pieter van Campen. De gedenkplaat is, na wat omzwervingen, tweehonderdvijfentwintig jaar na de oprichting opgehangen op het gebouw aan de Pieterskerkgracht. De school is na die locatie tussen 1867 en 1966, dus bijna honderd jaar, gevestigd geweest aan de Dieperpoellaan 2 te Leiden.

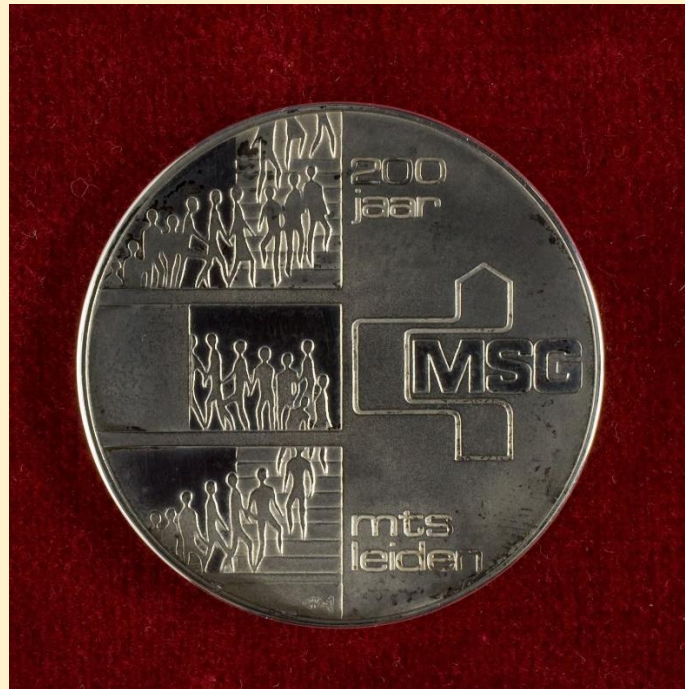

MSG aan de Dieperpoellaan

In 1985, ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan, is een herdenkingsmunt uitgegeven.

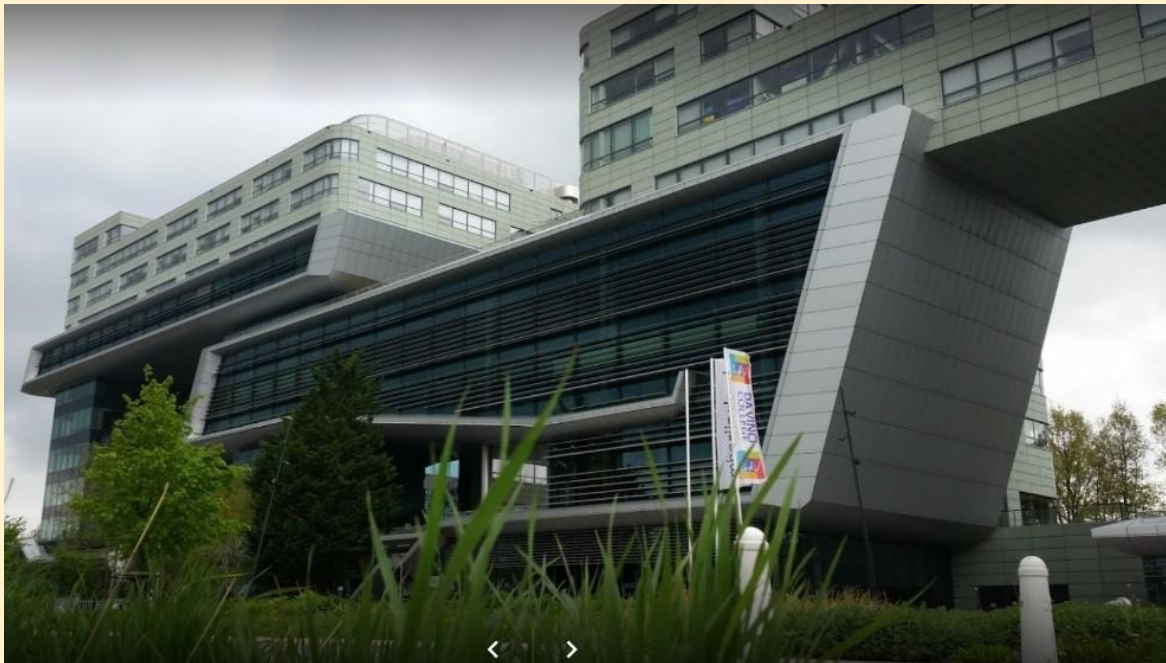

Plaquette t.g.v. 200 jaar MSG

Herdenkingsmunt t.g.v. 200 jaar MSG

In de periode 1901 tot 1979 verzorgt MSG de theoretische opleiding van leerlingen van de Leidse Instrumentmakers School (LIS). Vanaf 1951 geeft MSG ook dag-onderwijs. Vanaf 1968 is de school een zogeheten Middelbare Technische School (MTS) en in 1996 fuseert deze MTS met andere instellingen. Als gevolg hiervan ontstaat het Regionaal Opleidingen Centrum Leiden (ROC Leiden), nu gelegen aan de Lammerschansweg.

ROC Lammerschansweg Leiden

Bronnen

Artikelen en boeken:

Gemeente Leiden: *De school: "Een sieraad der gemeente" - De geschiedenis van de scholenbouw in Leiden*, deel 1, 1800 – 1940.

Leids Jaarboekje 1908: *J.A. van Dijk*.

Lodewijk Kallenberg: *Leidse Glorie - Rondleiding over de historische begraafplaats Groenesteeg*, Leiden, 2013.

Kranten en verslagen:

Handelingen van de raad

Leidsch Dagblad: 4 januari 1887

Websites:

wikipedia.org/wiki/Mathesis_Scientiarum_Genitrix

www.delpher.nl

www.erfgoedleiden.nl

www.leidschdagblad.nl

www.oudleiden.nl

[www.wie was wie.nl](http://www.wie_was_wie.nl)

Archieven:

Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO)

Auteurs

Jennie Meijerink en Lodewijk Kallenberg (september 2025)